

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник голови приймальної комісії
проректор з науково-педагогічної роботи
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Олександр ГОЛОВКО

«_____» 2025 р.

ПРОГРАМА

фахового іспиту з економічної та соціальної географії

і методики її викладання

для здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

за спеціальністю А4.07 Середня освіта (Географія)

**(освітньо-професійна програма «Географія. Підприємництво Краєзнавча
робота»)**

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Географія населення з основами демографії

Географія населення в системі суспільно-географічних наук. Предмет, задачі та структура географії населення. Поняттєво-термінологічний апарат. Структура географії населення. Становлення та розвиток географії населення. Персоналії. Джерела демографічної інформації. Перепис населення. Наукові принципи та етапи проведення перепису. Поточний облік та реєстри населення. Вибіркові дослідження та інші джерела інформації про населення. Демографічні коефіцієнти та їх стандартизації. Демографічне прогнозування: сутність, методи, етапи. Класифікація демографічних прогнозів. Методи оцінки чисельності населення на майбутнє.

Чисельність населення світу, головні особливості його розміщення. Етапи заселення, умови і чинники формування системи розселення населення. Регіональні особливості, причини та чинники розміщення населення, проблеми викликані його диференціацією. Поняття складу населення. Класифікація населення за етнічними, національними та релігійними ознаками, їх територіальні особливості.

Демографічні процеси. Народжуваність населення як головна рушійна демографічного розвитку. Рівень народжуваності, коефіцієнт народжуваності та інші спряжені поняття. Визначення головних факторів впливу на народжуваність, виявлення історичних особливостей даного процесу, аналіз сучасних новітніх тенденцій. Смертність та тривалість життя як демографічні категорії. Структура смертності та її еволюція в часі. Причини смертності. Тривалість життя як індикатор суспільного розвитку. Виявлення територіальних особливостей. Сучасні тенденції динаміки населення та демографічних процесів і структур. Демографічна політика.

Відтворення населення (природний рух). Концепція демографічного переходу. Демографічні коефіцієнти. Режими відтворення населення. Аналіз спеціальних показників, що характеризують народжуваність та смертність. Історичні типи відтворення населення. Демографічні революції та їх зміст. Демографічний вибух. Концепції соціально-демографічного розвитку. Демографічні проблеми. Сучасні демографічні тенденції у світі.

Демографічні структури. Віковий та статевий склад населення. Статєво-вікові піраміди, їх порівняльний аналіз. Шлюбно-сімейна структура населення. Демографічний аналіз шлюбності та розлучуваності. Сім'я та її життєвий цикл. Типи сімейних організацій та сімей. Сімейний склад населення.

Географія розселення населення. Поняття, форми і види розселення населення. Чинники розселення. Міське та сільське розселення. Класифікація поселень. Концепції розселення населення. Урбанізація, субурбанізація, агломераційні процеси. Системи розселення. Особливості розселення населення у світі. Часові та регіональні особливості урбанізації та агломераційних процесів. Особливості головних світових агломерацій, мегалополісів, світових міст. Розселення населення України. Щільність, концентрація населення України та її регіонів. Динаміка та регіональні особливості урбанізації. Найбільші агломерації та їх характеристика. Проблеми розселення населення України.

Міграції населення та їх класифікація. Міграція населення, соціальні особливості та наслідки. Чинники трудової діяльності та міграційної поведінки населення. Концепції міграційної поведінки. Трудові міграції. Вимушені міграції. Особливості сучасних міграцій населення у світі. Демографічна і міграційна політика. Географія міграцій населення в Україні. Соціально-економічні наслідки міграції трудових ресурсів.

Соціально-економічний склад населення. Трудові ресурси та економічно активне населення. Основні поняття географії праці та міграції населення. Концепції географії праці та міграційної поведінки населення. Ринок праці та його кон'юнктура. Старіння населення, зайнятість та безробіття. Регіональна диференціація соціально-економічного складу населення. Сучасні тенденції на ринку праці.

Політична географія з основами геоглобалістики

Об'єкт і предмет політичної географії. Основна проблематика і тематика політико-географічних досліджень. Етапи розвитку світової політичної географії. Територіально-політична організація суспільства. Ієрархія територіально-політичних систем.

Сучасна світосистема. Території, країни, держави. Суверенні держави. Залежні країни і території. Води відкритого моря. Мультинаціональні функціональні утворення: ТНК, міжнародні організації, регіональні організації, світові міста.

Форми державного правління і державного устрою. Монархії. Республіки. Унітарні держави. Складні держави. Типи федерацій у сучасному світі. Політичні системи сучасних держав.

Територія і кордони держави. Склад території. Формування території держави. Морфологія території та її вплив на розвиток держави. Функції державних кордонів. Класифікації кордонів.

Поняття «політико-географічне положення» (ПГП) і «геополітичне положення». Оцінка ПГП. Глобальне ПГП. Регіональне ПГП. Сусідське ПГП.

Адміністративно-територіальний поділ (АТП) і місцеве самоврядування. Типи систем місцевого самоврядування. Реформи АТП. Функції столиці держави. Класифікації столиць. Геопросторовий каркас території країни.

Об'єкт, предмет, завдання геополітики. Основні поняття і категорії геополітики. Історичний розвиток геополітики. Парадигми геополітики. Школи і течії геополітики. Німецька школа. Американська школа. Британська школа. Російська школа. Українська школа. Основні течії геополітики.

Геополітична структура сучасного світу. Еволюція міжнародних відносин у ХХ ст. Трансформації міжнародних систем. Теорії сучасного світовлаштування. Глобалізація як міжнародно-політична організація світу.

Північноамериканський, Азіатсько-Тихоокеанський, Європейський регіони у геополітичному контексті. Геополітичні проблеми України.

Географія світового господарства

Поняття світового господарства. Галузева, функціональна і територіальна структура світового господарства. Система національних рахунків: валовий

внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний доход. Міжнародний географічний поділ праці: сутність, передумови, рівні, форми участі країн.

Розвиток світового господарства в умовах глобалізації. Сутність глобалізації. Фактори розміщення господарства в умовах глобалізації. Розвиток міжнародних економічних відносин. Регіональні інтеграційні утворення. Діяльність транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації. Глобалізація і глобальні проблеми людства.

Стадії економічного розвитку. Етапи індустріалізації. Типологія країн за рівнем соціально-економічного розвитку. Основні методологічні підходи до визначення типів країн за рівнем розвитку. Розвинуті країни: найрозвинутіші країни; високорозвинуті країни; середньорозвинуті країни. Країни, що розвиваються: з високим і середнім доходом; з доходом нижче середнього; з низьким доходом; з дуже низьким доходом; найменш розвинуті.

Природно-ресурсний потенціал світового господарства. Мінерально-ресурсний потенціал. Земельно-ресурсний потенціал. Водно-ресурсний потенціал. Потенціал лісових ресурсів. Рекреаційний потенціал. Ресурси Світового океану.

Промисловість світу. Структура промисловості у різних соціально-економічних типах країн. Тенденції розвитку та розміщення галузей промисловості: паливної, електроенергетики, чорної і кольорової металургії, машинобудування, хімічної, лісової, будівельних матеріалів, легкої, харчової.

Сільськогосподарське виробництво в системі світового господарства. Фактори розвитку сільського господарства світу. Типи сільськогосподарського використання земель. Тенденції розвитку рослинництва світу, його основні типи. Географія основних сільськогосподарських культур: зернових, олійних, смакових, волокнистих. Географія тваринництва світу: скотарства, свинарства, вівчарства, птахівництва.

Інфраструктура в системі світового господарства. Транспортна система світу, її регіональні типи. Географія залізничного, автомобільного, авіаційного, морського, річкового, трубопровідного транспорту світу. Світова система зв'язку. Соціальна інфраструктура.

Регіональна економічна і соціальна географія

Країни Європи; країни Східної, Південно-Східної, Південної, Південно-Західної Азії; країни Північної Америки; країни Латинської Америки; країни Африки; країни Австралії та Океанії.

Рекомендований план характеристики країни: Загальні відомості про країну. Економіко-географічне положення. Природно-ресурсний потенціал. Характеристика населення. Характеристика господарства. Зовнішньоекономічні зв'язки.

Економічна і соціальна географія України

Економіко-географічне положення України. Кордони України, їх зміни протягом ХХ ст. й дотепер. Геополітичне положення України. Адміністративно-територіальний устрій, етапи його формування.

Населення України. Кількість населення та її динаміка. Природний рух населення. Статевовіковий склад населення. Середня тривалість життя. Механічний рух населення. Географія міграційних потоків.

Розселення населення України. Територіальні відмінності густоти населення. Міське і сільське населення. Урбанізація, її регіональні відмінності. Класифікація міст України за людністю. Типи міст за містоутворюючими функціями. Міські агломерації. Типи сільських поселень за людністю. Основні типи сільського розселення.

Етнічний, мовний релігійний склад населення України. Особливості українського етногенезу. Українська діаспора у світі.

Трудові ресурси і працересурсний потенціал України. Структура та особливості трудових ресурсів. Рівень забезпеченості трудовими ресурсами регіонів України. Структура і рівень зайнятості економічно активного населення та її сучасні тенденції.

Природно-ресурсний потенціал України. Вплив природних умов і ресурсів на територіальну організацію господарства країни. Рівень забезпеченості господарства України природними ресурсами. Структура та характеристика окремих компонентів ПРП (мінерально-сировинні, земельні, водні, лісові, фауністичні, природно-рекреаційні ресурси). Регіональні відмінності в забезпеченні ПРП.

Господарство України. Секторальна структура економіки України. Сучасне соціально-економічне становище України.

Первинний сектор господарства. Сільське господарство. Особливості розвитку і розміщення, форми господарювання, галузі спеціалізації. Земельний фонд країни та його структура. Структура сільськогосподарських угідь. Рослинництво: географія головних культур (зернові і зернобобові, технічні, овочево-баштанні і картопля, кормові). Садівництво, виноградарство, ягідництво. Тваринництво: географія головних галузей (скотарство, свинарство, птахівництво); географія другорядних галузей (вівчарство, конярство, звірівництво, ставкове рибництво, кролівництво, бджільництво). Економіко-географічна характеристика сільськогосподарських зон України. Лісове господарство.

Добувна промисловість. Добування палива: вугілля, нафта, газ, уран, торф. Добування рудної сировини: залізні і марганцеві руди, руди кольорових металів. Добування нерудної сировини: хімічна, будівельна, технічна.

Вторинний сектор господарства. Електроенергетика. Металургія. Машинобудування. Хімічна промисловість. Виробництво деревини і паперу. Виробництво будівельних матеріалів. Легка промисловість. Харчова промисловість.

Рекомендований план характеристики галузі промисловості: Завдання галузі, рівень її розвитку, місце і значення в економіці України. Фактори розвитку галузі, сировинні ресурси, їх географія та характеристика. Галузева характеристика промисловості: структура, галузі, підгалузі, типи підприємств. Територіальна характеристика галузі: принципи та фактори розміщення, характеристика окремих районів, вузлів (особливості структури, які причини зумовили їх виникнення). Проблеми та перспективи розвитку галузі.

Третинний сектор господарства. Транспорт. Торгівля. Туризм. Освіта. Наука. Культура. Зовнішньоекономічні зв'язки України.

Методика викладання географії

Методика викладання географії як наука і навчальний предмет. Співвідношення між процесом навчання і процесом пізнання. Специфіка процесу навчання географії. Засоби навчання географії та їх класифікації. Методи навчання та їх місце в структурі навчального процесу з географії. Класифікація методів навчання географії.

Повторення, перевірка і оцінка знань - умінь як важливий елемент процесу навчання географії. Оцінка знань та її мотивування. Вимоги до рівня навчальних досягнень учнів з географії та критерії оцінок, що виставляються учневі.

Основні форми організації навчальної роботи з географії. Урок, типи уроків залежно від змісту навчального матеріалу, мети і завдань навчального процесу.

Педагогічний менеджмент як галузь та сфера діяльності. Історія становлення педагогічного менеджменту. Методологічні засади педагогічного менеджменту. Теоретичні основи педагогічного менеджменту. Реалізація основних управлінських функцій: планування, організація, мотивація, контроль. Забезпечення результатів управлінської діяльності. Зарубіжні системи педагогічного менеджменту.

Оцінювання якості управління освітніми системами. Шкільна географія як предмет методичної науки. Факультативи географічного змісту та навчання у школах (класах) з поглибленим вивченням географії та існуючих для них підручників. Шкільна фізична географія як предмет методичної науки: історія, цілі, зміст, особливості побудови шкільних географічних курсів.

Моніторингові дослідження в освітній сфері, в умовах глобалізації. Методологічні основи моніторингу. Моніторинг якості освіти в Україні. Технологія створення і реалізації системи освітнього моніторингу. Методики обробки і аналізу результатів освітнього моніторингу. Роль моделювання в оцінюванні якості освіти. Вплив результатів моніторингу на управлінську діяльність в системі освіти.

Методологічні основи наукового пізнання. Роль науково-дослідної роботи у формуванні спеціалістів. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Основні джерела географічної інформації, інформаційні банки географічних даних. Методи наукових досліджень. Методика і технологія науково-дослідної роботи. Організаційна стадія науково-дослідного процесу. Дослідна стадія науково-дослідного процесу. Стадія апробації та реалізації результатів. Географічна інформація на сучасному етапі розвитку науки.

Список рекомендованої літератури:

1. Бабешко О.О. Методика навчання географії: посібник [для вчителів і студентів-географів педуніверситетів] / О.О. Бабешко. – Умань: АЛМІ, 2005. – 263 с.
2. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки: навч. посіб. / Ніжин. держ. ун-т ім. Миколи Гоголя. – Ніжин: Лисенко М. М., 2018.
3. Безуглий В.В. Економічна і соціальна географія зарубіжних країн: Навчальний посібник / В.В. Безуглий. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 704 с.
4. Безуглий В.В. Регіональна економічна і соціальна географія світу: Навч. посібник /

- В.В. Безуглий, С.В. Козинець. – 2-ге вид., доп., перероб. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 688 с.
5. Географія. 6-11 клас: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу з коментарем провідних фахівців. – Х.: Видавництво «Ранок», 2016. – 96 с.
 6. Голіков А.П. Економіка України / Голіков А.П., Казакова Н.А., Шуба О.А. – К.: Знання, 2009.
 7. Гудзеляк І. Географія населення: Навчальний посібник / І. Гудзеляк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
 8. Дидактика географії: монографія (електронна версія) / В.М. Самойленко, О.М. Топузов, Л.П. Вішнікіна, І.О. Діброва. – К.: Ніка-Центр, 2013. – CD, ISBN 978-966-521-619-3. – 570 с.
 9. Дністрянський М.С. Політична географія України. Навчальний посібник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – 348 с.
 10. Економіка зарубіжних країн: Навчальний посібник для вузів / А.П. Голіков, О.Г. Дейнека, Л.О. Позднякова, П.О. Черномаз. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 463 с.
 11. Загальна методика навчання географії: підручник [з грифом МОНМС України] / О.М. Топузов, В.М. Самойленко, Л.П. Вішнікіна. – К.: ДНВП "Картографія", 2012. – 512 с.
 12. Кобернік С.Г. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: навч. посіб. / С.Г. Кобернік, Р.Р. Коваленко, О.Я. Скуратович; за ред. С.Г. Коберніка. – К.: Навч. книга, 2005. – 319 с.
 13. Кобернік С.Г. Науково-методичні засади географічної освіти в основній школі: монографія / С.Г. Кобернік. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 346 с.
 14. Концепція географічної освіти в основній школі / Інститут педагогіки НАПН України / за заг. ред.: О.М. Топузов, О.Ф. Надтока, Л.П. Вішнікіна, А.С. Доброскок та ін. – К.: Педагогічна думка, 2014. – 30 с.
 15. Корнеєв В.П. Технології в навчанні географії / В.П. Корнеєв. – Х.: Основа, 2004. – 112 с.
 16. Мезенцева Н.І. Економічна і соціальна географія України / Н.І. Мезенцева, К.В. Мезенцев: навчально-методичний посібник. – К.: ВПС «Київський університет», 2010. – 239 с.
 17. Методика викладання географії в школі: Навчальний посібник / За ред. С.Г. Коберніка. – К.: Стафед-2, 2000. – 320 с.
 18. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України: навчальний посібник / Л.М. Немець, П.А. Вірченко, Ю.Ю. Сільченко. – Харків: ФОП Грицак С.Ю., 2014.
 19. Пестушко В.Ю., Сасихов В.О., Уварова Г.Є. Географія материків та океанів: Методичний посібник для вчителів. – К.: Вирій, 2000. – 272 с.
 20. Політична географія і геополітика: Навч. посібник / Яценко Б.П., Стафійчук В.І., Брайчевський Ю.С. та ін.; за ред. Б.П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 255 с.
 21. Соціальна географія. Підручник / за ред. Л. Немець та К. Мезенцева. – Київ, 2019. – 304 с. <http://soc-econom-region.univer.kharkov.ua/wp-content/uploads/2017/07/SocialGeography.pdf>
 22. Топузов О.М. Методика викладання економічної та соціальної географії світу: 10 кл. / О.М. Топузов, Л.В. Тименко. – К.: А.С.К., 2005. – 128 с.
 23. Топузов О.М. Проблемне навчання географії в школі: теорія і практика: монографія / Олег Михайлович Топузов. – К.: Фенікс, 2007. – 304 с.
 24. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навч. закладів. – Одеса: Астропринт, 2009. – 544 с.
 25. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
 26. Шаблій О.І. Основи суспільної географії: підручник / О.І. Шаблій. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 496 с.

Інформаційні ресурси:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
3. Інтернет-ресурси для уроків географії та природознавства [Електронний ресурс]. – Режим

- доступу: <https://naurok.com.ua/post/internet-resursi-dlya-urokiv-geografii-ta-prirodoznavstva>
4. Інтерактивні сервіси з географії, які допоможуть урізноманітнити дистанційне навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://osvitanova.com.ua/posts/3575>
 5. Корисні інтернет-ресурси для вчителів географії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://znayshov.com/News/Details/korysni-internet-resursy-dlia-vchyteliv-geografii>
 6. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.world-countries.org.ua
 7. Країни світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.allcountries.org.ua
 8. Про переліки навчальної літератури та навчальних програм, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для використання в освітньому процесі закладів освіти у 2023/2024 навчальному році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/npa/pro-pereliki-navchalnoi-literaturi-ta-navchalnih-program-rekomendovanih-ministerstvom-osviti-i-nauki-ukrayini-dlya-vikoristannya-v-osvitnomu-procesi-zakladiv-osviti-u-20232024-navchalnomu-ro>

Структура і критерії оцінювання завдань фахового екзамену з економічної та соціальної географії і методики її викладання

I. Тестові завдання закритого типу з вибором однієї правильної відповіді:
42 завдання, за кожне – 1 бал, всього – 42 бали.

У кожному з цих завдань пропонується 4 можливі варіанти відповіді, з яких правильним є лише один.

II. Завдання на встановлення відповідності (встановлення логічних пар):
6 завдань, за кожне – 4 бали, всього – 24 бали.

До кожного завдання у двох колонках подано інформацію, яку позначено цифрами (ліворуч) і літерами (праворуч). Виконуючи завдання, необхідно встановити відповідність інформації, позначеної цифрами і літерами (утворити логічні пари) та записати у стовпчику праворуч літери, які відповідають цифрам, що позначають поняття чи географічні назви у лівому стовпчику таблиці.

III. Завдання на встановлення послідовності: 4 завдання, за кожне – 4 бали, всього – 16 балів.

У завданні необхідно розташувати географічні об'єкти, події, процеси тощо у правильній часовій, просторовій чи логічній послідовності і записати цю послідовність у клітинках.

IV. Завдання множинного вибору: 6 завдань, за кожне – 3 бали, всього – 18 балів.

Необхідно вибрати 3 правильні варіанти із 7 запропонованих і вписати їх номери у клітинки. Порядок запису цифр не має значення.

Максимальна сума балів за виконання всіх завдань – 100 балів.

Якщо вступник набрав менше 20 балів, то ухвалюється рішення про негативну оцінку підготовленості вступника («незадовільно»).

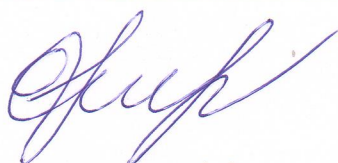
Якщо вступник набрав 20 і більше балів, то загальна сума набраних балів переводиться у шкалу 100-200 згідно з таблицею.

Таблиця переведення тестових балів з фахового екзамену з економічної та соціальної географії і методики її викладання до шкали 100-200 балів

Тестовий бал	Бал за шкалою 100 – 200 балів
20	100
21	101
22	102
23	104
24	105
25	107
26	108
27	110
28	111
29	112
30	113
31	114
32	116
33	117
34	118
35	119
36	120
37	122
38	123
39	124
40	125
41	127
42	128
43	130
44	131
45	132
46	134
47	135
48	136
49	137
50	138
51	140
52	141
53	142
54	144
55	145
56	146
57	147
58	148
59	149
60	150
61	152
62	153
63	154
64	155
65	157
66	158
67	160

68	161
69	162
70	163
71	165
72	166
73	167
74	168
75	170
76	171
77	172
78	173
79	174
80	175
81	177
82	178
83	179
84	181
85	182
86	184
87	185
88	186
89	187
90	188
91	190
92	191
93	192
94	194
95	195
96	196
97	197
98	198
99	199
100	200

Голова фахової атестаційної комісії

Катерина СЕПІДА

Програму затверджено на засіданні приймальної комісії
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,
протокол № 2 від 20.03.2025 року

Відповідальний секретар приймальної комісії

Ганна ЗУБЕНКО